

ქართული კოგნიტური მეტაფორის რეალიზაციის თავისებურებები

თამარ გრიგალაშვილი

აკ. წერეთლის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Tamar.Grigalashvili@atsu.edu.ge
<https://doi.org/10.52340/lac.2023.30.02>

სტატია ეხება კოგნიტურ მეტაფორათა არსებობას ენაში, რომელთა კონკრეტული შინაარსი მათი შემქმნელი კულტურის თავისებურების გამომხატველია.

ადამიანები გარემომცველ სინამდვილეს მეტაფორულად აღიქვამენ. მათი ცნებითი სისტემა მეტაფორულია თავისი არსით. სწორედ ეროვნულ აღქმაში არსებობს კოგნიტური მეტაფორა, რომელიც არ მოიპოვება მატერიალიზებული ფორმით, მაგრამ მის არსებობას ადასტურებს ენაში არსებული მეტაფორული გამოთქმები. ენისთვის დამახასიათებელ მეტაფორულ მექანიზმებში ვლინდება ეროვნული მსოფლხედვის თავისებურება.

კოგნიტური მეტაფორა მიჩნეულია ენობრივ უნივერსალიად. კოგნიტური მეტაფორები ქართულ ენაში არანაკლები რაოდენობით არის წარმოდგენილი ვიდრე ინგლისურში თუმცა ნაკლებად არის მოძიებული და შესწავლილი. მოცემულ სტატიაში საუბარი არის სწორედ ქართულ კოგნიტურ მეტაფორაზე და მისი რეალიზაციის თავისებურებებზე. მაგალითისთვის, ნაშრომში განხილულია ქართულში არსებული კოგნიტური მეტაფორა-ცოდნა სიმდიდრეა.

ცოდნა აბსტრაქტული მოვლენაა. იგი უფრო რთული ფენომენია. სიმდიდრე, ქონება კი ხილული და კონკრეტულია. ამგვარად, მეტაფორის სემანტიკური სტრუქტურის ერთ-ერთი პრინციპი აქაც დაცულია. ცოდნა თავისტავად ერთგვარი განძია, ოღონდ არამატერიალური. ცოდნა შეიძლება შეიძინო სწავლის შედეგად. ასევე სიმდიდრე შეიძლება მოიხვეჭო გარკვეული ძალისხმევით. თუ გარკვეული ცოდნა გაქვს, შეგიძლია სხვას გაუზიარო. ასევე მატერიალური დოვლათი შეიძლება სხვას გაუნაწილო. თუ ცოდნა საფუძვლიანი არა არის შეიძლება დაგავიწყდეს. სიმდიდრეც შეიძლება დაკარგო. ცოდნა შეიძლება გაიღრმავო, ასევე შეიძლება გაზარდო მატერიალური დოვლათი. ამგვარად ცოდნა შეიძლება შეიძინო, მიიღო, გასცე, მოიპოვო, დაეუფლო, გაუნაწილო ან გაუზიარო ვინმეს, გაზარდო (გრიგალაშვილი, 2005:81).

კოგნიტური მეტაფორა უნივერსალური მოვლენაა, ამავე დროს მეტაფორის სპეციფიკა შეიძლება წარმოვიდგინოთ ენის სულის სპეციფიკად. იგი აღმოცენდება ერის კულტურულ წიაღში. ამჯერად ჩვენ განვიხილეთ კოგნიტური მეტაფორის მაგალითები ქართულში იმის დასტურად, რომ იგი როგორც უნივერსალური მოვლენა არსებობს ქართულ ენაში და აზროვნებაში და ამავე დროს იგი როგორც თვითმყოფადი ეროვნული კულტურის ნაყოფი გამოავლენს, რომ კულტურების სხვაობა ეროვნული აღქმის სხვაობა ამ კულტურათა ენებში აისახება.

საკვანძო სიტყვები: მეტაფორა, კოგნიტური მეტაფორა, უნივერსალიები.

ცნობილი ფაქტი, რომელიც თეორიულად ჰუმბოლდტთან იღებს სათავეს გახლავთ ის, რომ კულტურების სხვაობა ეროვნული აღქმის სხვაობა ამ კულტურათა ენებში აისახება. ამის გამოვლენად ცნობილი ლინგვისტები ლეიკოფი და ჯონსონი მიიჩნევენ კოგნიტური მეტაფორის არსებობას ენის მატარებელთა ცნობიერებაში. კოგნიტური მეტაფორის კონცეფციის ავტორთა აზრით, ამ ტიპის მეტაფორათა კონკრეტული შინაარსი მათი შემქმნელი კულტურის თავისებურების გამომხატველია. „მოცემული კულტურისთვის ყველაზე არსებითი ღირებულებები უშუალო კავშირშია ყველაზე არსებითი ცნებების მეტაფორულ სტრუქტურასთან ენაში“ [ლეიკოფი და ჯონსონი, 1980: 22]

ადამიანები გარემომცველ სინამდვილეს მეტაფორულად აღიქვამენ. მათი ცნებითი სისტემა მეტაფორულია თავისი არსით. სწორედ ეროვნულ აღქმაში არსებობს კოგნიტური მეტაფორა, რომელიც არ მოიპოვება მატერიალიზებული ფორმით, მაგრამ დასტურდება ენაში არსებული მეტაფორული გამოთქმებით. აენისთვის დამახასიათებელ მეტაფორულ მექანიზმებში ვლინდება ეროვნული მსოფლხედვის თავისებურება.

კოგნიტური მეტაფორა მიჩნეულია ენობრივ უნივერსალიად. კოგნიტური მეტაფორები ქართულ ენაში არანაკლები რაოდენობითაა წარმოდგენილი ვიდრე ინგლისურში, თუმცა ნაკლებად მოძიებული და შესწავლილია. მოცემულ სტატიაში საუბარი გვექნება ქართულ კოგნიტურ მეტაფორებზე და მათი რეალიზაციის თავისებურებებზე.

ქართულ შემეცნებაში „ცოდნა“ სიმდიდრესთან ასოცირდება. როგორც დიდი ილია იტყოდა, ცოდნა-განათლება თვითონ არის სათავე სიმდიდრისა. ის, რომ ქართულ ენობრივ აღქმაში ცოდნა სიმდიდრესთან ასოცირდება, ალბათ შორეულ წარსულში იღებს სათავეს.

მითოლოგიური ოქროს საწმისი, ნეფელეს ოქროს ვერძის ტყავი, რაც ფსიქსემ კოლხეთში აიეტის სამეფოში არესს უძღვნა, იქცა არგონავტების ლაშქრობის მიზეზად. ამ მითში ისტორიული სინამდვილეა ასახული. კოლხეთი ცნობილი იყო ოქროს ქვიშით, რომლის მოპოვების საიდუმლოსაც ბერძნები დაეძებდნენ. შესაძლოა, საწმისი იყო ან ბეწვი, რითაც ოქროს გამორჩევა ხდებოდა, ან წიგნი, რაშიც ოქროს მოპოვების წესი იყო აღწერილი. ოქროსსაწმისი იქცა სიმდიდრის სინონიმად, საოცნებო სიმბოლოდ, სწორედ იმიტომ, რომ იგი საკრალურ ინფორმაციას, ცოდნას ატარებდა. ოდითგანვე ცოდნა ჩვენს ეროვნულ განმად იყო მიჩნეული. ამ საკრალური ცოდნით იყო განპირობებული მდიდარ და განათლებულ კოლხთა ქვეყნის სიძლიერე. კოლხეთიდან ოქროს საწმისის წაღებას სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს: წაიღეს ოქროს მოპოვების წესები, ტყავზე ნაწერი წიგნის სახით ან რაღაც დიდი მისტერიული ცოდნა, რითაც კოლხეთმა გაუსწრო საბერძნეთს. სწორედ ისტორიულ წარსულში უნდა ვეძებოთ ფესვები იმისა, რომ ქართულ ეროვნულ აღქმაში არსებობს კოგნიტური მეტაფორა-ცოდნა სიმდიდრეა.

ცოდნა აბსტრაქტული მოვლენაა. იგი უფრო რთული ფენომენია. სიმდიდრე , ქონება კი ხილული და კონკრეტულია. ამგვარად, მეტაფორის სემანტიკური სტრუქტურის ერთ-ერთი პრინციპი აქაც დაცულია. ცოდნა თავისთავად ერთგვარი განძია, ოღონდ არამატერიალური. ცოდნა შეიძლება შეიძინო სწავლის შედეგად. ასევე სიმდიდრე შეიძლება მოიხვეჭო გარკვეული ძალისხმევით. თუ გარკვეული ცოდნა გაქვს, შეგიძლია სხვას გაუზიარო. ასევე მატერიალური დოვლათი შეიძლება სხვას გაუნაწილო. თუ ცოდნა საფუძვლიანი არა არის შეიძლება დაგავიწყდეს. სიმდიდრეც შეიძლება დაკარგო. ცოდნა შეიძლება გაიღრმაო, ასევე შეიძლება გაზარდო მატერიალური დოვლათი. ამგვარად ცოდნა შეიძლება შეიძინო, მიიღო, გასცე, მოიპოვო, დაეუფლო, გაუნაწილო ან გაუზიარო ვინმეს, გაზარდო [გრიგალაშვილი, 2005:81].

ამ უნივერსიტეტში უამრავი ადამიანი ეუფლება ცოდნას. ჩვენ ვალდებულნი ვართ ჩვენი ცოდნა და გამოცდილება სხვებსაც გავუზიაროთ. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი საშუალებას აძლევს უამრავ სტუდენტს სრულფასოვანი ცოდნა შეიძინონ.

საქართველოში საშუალო განათლების მიღება სავალდებულოა.

იგი, როგორც პროფესიონალი გაიზარდა. (იგულისხმება მისი ცოდნა გაიზარდა ამ სფეროში).

ყველა აქ ჩამოთვლილი ზმნა ასოციაციურად უკავშირდება, როგორც ცოდნას ისე მატერიალურ ქონებას.

ენობრივი მასალა გვაძლევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ ქართულში არსებობს კოგნიტური მეტაფორა -ცოდნა სიმდიდრეა. იგი აისახება ყოველდღიურ სასაუბრო ენაში და აქვს გამოსხივებებიც მხატვრულ ლიტერატურაში ინდივიდუალური მეტაფორული გამოთქმების სახით.

„კაცი მარტო მაშინ არის ხერხი, როცა ცოდნა აქვს, როცა ჭკუა ცოდნით გაუღვსია, ცოდნის ჩარხზე გაუჩარხავს. მაშინ ხერხსავით სხვისთვისაც გააქვს და თავისთვისაც შემოაქვს“ [ჭავჭავაძე, 1987: 97].

„ცოდნა ხომ ხერხია, მაგრამ თვითონ, თავის-თავადაც სიმდიდრე არის, მერე იმისთანა, რომ კაცი საცა წავა, თან მისდევს უხარჯოდ და უბარგოდ, ვერცა ვინ მოჰპარავს, ვერცა ვინ წინ გადუდგება. ეხლანდელ დროში ცოდნა ყველაფერია: ფულზედაც უფრო დიდი ბაზარი აქვს, ხმალზედაც უფრო მეტადა სჭრის და ზარბაზანზედაც უფრო ძლიერია“ [ჭავჭავაძე, 1987: 99].

„ცოდნა სიმდიდრეა. მერე იმისთანა მაღლიანი სიმდიდრე, რომ რაც უნდა ბევრს დაურიგო, ბევრს გაუნაწილო შენ არა დაგაკლდება რა თუ არ მოგემატება“ [ჭავჭავაძე, 1987: 97].

ამგვარად კოგნიტური მეტაფორა აზროვნების ფორმაა. აზროვნება კი ცნობილია, სხვადასხვა ერებს საერთოც აქვს და განსხვავებულაც. ამიტომ საფიქრებელია, რომ ამ ეროვნულ აზროვნებას ახასიათებს უნივერსალური კანონები. აქედან გამომდინარე, კოგნიტური მეტაფორა უნივერსალური მოვლენაა. ამავე დროს მეტაფორის სპეციფიკა შეიძლება წარმოვიდგინოთ ენის სულის სპეციფიკად. იგი აღმოცენდება ერის კულტურულ წიაღში. ამჯერად ჩვენ განვიხილეთ კოგნიტური მეტაფორის მაგალითები ქართულში იმის დასტურად, რომ იგი როგორც უნივერსალური მოვლენა არსებობს ქართულ ენაში და აზროვნებაში და ამავე დროს იგი როგორც თვითმყოფადი ეროვნული კულტურის ნაყოფი გამოავლენს, რომ კულტურების სხვაობა ეროვნული აღქმის სხვაობა ამ კულტურათა ენებში აისახება.

ლიტერატურა:

1. გრიგალაშვილი თ.,-კოგნიტური მეტაფორა ინგლისურ და ქართულ ენებში. დისერტაცია. გვ. 76-81. თბილისი. 2005.

2. ჭავჭავაძე ი., „პუბლიცისტური წერილები“, გვ97-99. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“ . თბილისი, 1987.
3. **Lakoff G.**, -Linguistics and Natural Logic. P 25-26. London, 1978.
4. **Lakoff G & Johnson M.**, -Metaphors We live by. P. 54-56. Chicago, 1980.

Tamar Griogalashvili

Akaki Tsereeli State University

Peculiarities of Realization of Georgian Cognitive metaphor

Abstract

The article deals with the existence of cognitive metaphors in language, whose meaning expresses the peculiarities of the culture they belong to.

Humans perceive surrounding reality through metaphors. Their conceptual system is fundamentally metaphorical in nature. Cognitive metaphor exists in the consciousness of nation, which is not materialized but metaphoric expression existing in language serve as a proof of its existence in language. The peculiarities of the “world view” (weltbild) of nation are best expressed through metaphoric mechanisms characteristic of language.

Cognitive metaphor is considered to be universal to languages. There are no less cognitive metaphors in Georgian than in English language, though they have been less observed and studied. This article deals with a Georgian cognitive metaphor and the peculiarities of its realization. There is provided an example of Georgian cognitive metaphor-knowledge is wealth.

Knowledge is an abstract phenomenon, though it is more sophisticated one. Wealth, property is visible and concrete phenomenon. Thus one of the main principles of the semantic structure of metaphor is observed. Knowledge itself is a kind of treasure, though it's not material substance.

Knowledge can be acquired as a result of studying. Wealth can be obtained due to certain efforts. One is able to share her/his knowledge with others. Similarly material property can be divided. If your

knowledge is not deep and substantial you can forget everything in a short period. You can lose your wealth. One is able to deepen his/her knowledge, similarly material property can be increased. Thus we can acquire, obtain, disseminate, gain, accumulate or share our knowledge with somebody or increase it. (Grigalashvili, 2005:81).

Cognitive metaphor is a universal phenomenon, at the same time it embodies the peculiarities of the spirit of nation. It emerges in the cultural bosom of nation. We have studied the examples of cognitive metaphor in Georgian to prove that it exists in Georgian language and consciousness as universal phenomenon and at the same time as the product of indigenous national culture it reveals that the difference between cultures and national perception is reflected in the languages of these cultures.

Key Words: metaphor, cognitive metaphor, universals.